

Actituds lingüístiques i acció institucional

Bernat Joan i Marí

A l'origen de les actituds lingüístiques

Sovent ens referim a les actituds lingüístiques com si es tractàs de quelcom individual. També tenim tendència a referir-nos-hi en termes ètico-morals, amb mesuradors com ara la culpa. «Si els nouvinguts no aprenen català és perquè els catalanoparlants no els el parlen», per exemple. Amb aquestes simplificacions deixam de banda dues qüestions importants: la primera, que les actituds lingüístiques es van forjant al llarg de la història i que tenen a veure amb la situació social de la llengua i no amb la voluntat específica de cadascun dels parlants (si bé, certament, només les pot canviar la suma de voluntats particulars dels parlants, bàsicament). La segona, que la majoria dels ciutadans no s'interroguen sobre per què segueixen un determinat patró lingüístic. Ho fan perquè ho fa la majoria, per acomodar-se al corrent principal, per fer allò que veuen, per no sortir de la norma, per no dissonar del que hom observa en societat. Per això, resulta molt més fàcil mantenir el català en àrees de gran densitat de catalanoparlants actius i és més difícil de fer-ho allà on el percentatge de catalanoparlants ha esdevingut reduït.

També cal tenir en compte els diversos àmbits, generalment amb proximitat diversa a l'individu, articulats com diversos tels de ceba. L'àmbit més pròxim en la forja d'actituds lingüístiques (i de qualsevol altre tipus) és el nucli familiar. Allò que els infants veuen fer als pares, als germans, etc. constitueix la base per a la seua pròpia actuació. De manera que un comportament catalanoactiu i autocentrat per part dels progenitors segurament provocarà el mateix tipus d'actitud en els infants, mentre que el canvi automàtic de llengua, la convergència a l'espanyol i tot plegat també es poden imitar amb molta facilitat.

Un segon tel de ceba el formen les relacions provocades per la professió o pels estudis. Els companys

de feina o d'escola, posem per cas, també contribueixen a afermar (o a qüestionar) les actituds lingüístiques. Aquí ja entra en joc un cert grau d'institucionalització (fora de la família): els centres educatius tenen projectes lingüístics, els departaments d'Educació fan política lingüística, com en fan les empreses o els departaments que regulen el funcionament d'aquest àmbit. Una política lingüística favorable a l'ús del català, a la disponibilitat lingüística o a fer del català el pal de paller del sistema educatiu redundarà en actituds lingüístiques positives, mentre que la fluïxera en qualsevol d'aquests aspectes provocarà un afebliment de les esmentades actituds.

Les actituds lingüístiques es van forjant al llarg de la història i tenen a veure amb la situació social de la llengua.

El següent tel de ceba vendria format per les institucions mateixes: els ajuntaments, els consells insulars, els governs autònoms, el govern de l'Estat constitueixen organismes que generen actituds lingüístiques,

a través de les polítiques en tema de llengua (no sempre concordants, sinó sovent fins i tot contradictòries) que van desplegant. Un ús normal del català dins l'àmbit institucional constitueix un mirall favorable per a les actituds lingüístiques desacomplexades, mentre que un ús vacil·lant de la llengua (o, pitjor encara, la difusió de mals exemples de pràctica lingüística) dificultarà les actituds positives envers l'ús de la llengua catalana.

Bilingüisme, multilingüisme i normalització de la llengua

A grans trets, que el bilingüisme constitueix la mort de la llengua mentre que el multilingüisme pot salvar-la constitueix una idea difosa entre els sociolingüistes (molt repetida, per exemple, per na Carme Junyent). Té molt de sentit. Que el bilingüisme unidireccional (l'únic que en la pràctica podem observar pertot arreu) constitueix la mort de la llengua subordinada constitueix un dels principis més acceptats dins la sociolingüística. En una situació

de bilingüisme típica, una llengua ocupa tots els àmbits i l'altra en té de restringits, de manera que és qüestió de temps que la que els té restringits esdevingui supèrflua i, al cap i a la fi, sigui abandonada pels seus parlants. La desaparició de les llengües té a veure, fonamentalment, amb la dimissió dels seus parlants. Una llengua no desapareix perquè no l'adoptin els qui no la saben, sinó perquè deixen de parlar-la els qui sí que la saben.

En un context bilingüe, moltes llengües han desaparegut arreu del món. N'hi ha que diuen que això no és cap drama. Són aquells que no entenen que cada llengua constitueix un univers mental, una concepció del món, una manera d'entendre'l. De vegades ens trobam amb la contradicció que també són els mateixos que consideren que cal mantenir la biodiversitat en el món i que hem de fer tot el possible perquè no desaparegui cap espècie animal ni vegetal. L'ecosistema humà es veu que no els interessa tant.

Avui moltes de les societats que abans eren considerades «bilingües», estrictament han deixat de ser-ho. I han passat a ser multilingües. És exactament el que ha ocorregut dins l'àrea lingüística catalana. Avui, als Països Catalans s'hi troben parlants de prop de tres-centes llengües diferents, algunes amb un pes molt considerable. Ja no hi ha solament parlants de català i d'espanyol (i de francès, al nord), sinó gent que parla com a primera llengua el romanès, l'alemany, el francès, l'anglès, el wòlof, l'àrab, l'amazig, el xinès mandarí, el rus i un llarguíssim etcètera. Entre els nostres conciutadans hi ha parlants de les llengües més difoses del món, i d'un grapat de minories lingüístiques de les quals desconeixem fins i tot l'existència.

La normalització lingüística, redefinida, seria aquella situació en què la llengua catalana, pròpia dels nostres països, esdevingués el punt de trobada entre els parlants d'aquestes dues-centes i escaig de llengües que es parlen dins el nostre territori lingüístic. El català normalitzat esdevé la llengua de convergència entre tots els parlants de llengües diferents, dins el nostre país multilingüe. I, de passada, nosaltres podem aprofitar aquest coneixement per a comunicar-nos millor amb tota la resta del món.

Actituds residuals i noves actituds

En una situació de bilingüisme típica, les actituds lingüístiques es poden analitzar al voltant del fenomen de la diglòssia. Trobam, en aquests casos, parlants de la llengua A que consideren que la seua llengua ja és suficient i que no tenen per què haver-ne d'adquirir cap altra, que consideren la seua llengua més valuosa que l'altra, que és l'única realment apta per als usos formals, que presenta les millors obres literàries, i tot l'etcètera d'aquest mateix ordre que s'hi vulgui afegir. Correlativament, els

parlants de la llengua B, de la llengua subordinada, pensen que la llengua A els ofereix més oportunitats, que han de fer-la servir per a parlar amb els qui fan servir la llengua majoritària, que la llengua pròpia no resulta prou apta per a determinats usos, que té una literatura més fluixa, que no permet d'arribar a tanta gent, que està bé convergir a la llengua A... Tot això, sense cap pretensió d'exhaustivitat, només per mostrar tendències.

Certament, la situació actual, en els diferents territoris on es parla català —salvant les diferències entre aquests territoris—, no és, de manera general, la situació de diglòssia. El fenomen ja no ens permet d'explicar ni tan sols els grans trets de la nostra situació sociolingüística. No són els prejudicis ocasionats per la diglòssia clàssica allò que fa que el català es trobi en una situació subordinada dins la nostra societat. Els nous temps han portat prejudicis nous.

Avui qui canvia de llengua davant algú que li parla en espanyol o qui comença una conversa usant

La normalització lingüística, redefinida, seria aquella situació en què la llengua catalana esdevingués el punt de trobada entre els parlants d'aquestes dues-centes i escaig de llengües que es parlen dins el nostre territori lingüístic.

l'espanyol si no coneix els interlocutors no ho fa perquè pensi que el català és una llengua «inferior», o que fa pagès, o que la literatura catalana és pitjor que l'espanyola, o que el castellà és més adequat per a les ocasions formals. És ben possible que qui canvia de llengua sense saber si l'interlocutor l'entén o no, o qui hi comença la conversa, no tengui cap d'aquests prejudicis, que consideri el català com una llengua perfectament apta per a qualsevol ús social i per a qualsevol àmbit comunicatiu. Fins i tot és possible que llegeixi en català i que l'escriu amb poques dificultats. Per què, doncs, continua amb la mateixa pauta lingüística que el diglòssic d'abans? Arribats a aquest punt, ens hem de referir a la convergència lingüística, a seguir el corrent principal, a no destacar mostrant un ús lingüístic poc habitual estadísticament dins la societat. Qui presenta les pautes lingüístiques (diglòssiques) a què ens referim avui no ho fa, generalment, perquè mantengui la diglòssia dels ancestres, sinó perquè no vol problemes, perquè no vol dissonàncies amb l'interlocutor, perquè sap que l'espanyol és una llengua «segura». Dit d'una altra manera, perquè sap que parlar en espanyol no li comportarà cap perjudici. La suposada manca de prejudicis genera nous prejudicis.

Acció institucional per a reduir els prejudicis lingüístics

L'àmbit institucional no és l'únic des del qual es forgen actituds lingüístiques, però resulta un de fonamental. Així, doncs, es poden fer coses diverses per a actuar sobre les actituds lingüístiques des de les institucions. Així, ens permetem, tot seguit, de desgranar-ne unes quantes, sense pretensió d'exhaustivitat, naturalment. Ens centrarem aquí en tres aspectes fonamentals: l'existència de reglaments lingüístics (i el

seu compliment), l'atenció als multiplicadors lingüístics i la incidència en els discursos sobre la llengua.

a) Tenir un reglament lingüístic i fer-lo complir

Avui dia la majoria de les institucions ja compten amb els respectius reglaments lingüístics. Però sovent el seu compliment ja són figures d'un altre paner. Que hom tingui un reglament no implica, necessàriament, que s'apliqui. Encara més: moltes vegades aquests

reglaments han esdevingut una pura ficció. El cavall de batalla, doncs, es troba avui en el compliment dels reglaments lingüístics.

És prou conegut que, en etapes passades, s'han aprovat no tan sols reglaments sinó àdhuc lleis amb la intenció de no posar gaire esment a l'hora de fer-les complir. Estic pensant,

sense anar més lluny, en la Llei de Normalització Lingüística de les Illes Balears, que va ser aprovada per tots els grups del Parlament, però sobre la qual, de manera pràcticament immediata, destacats representants d'un dels grups (i no precisament dels més petits) varen manifestar de seguida que no s'escarrassarien a l'hora de fer-la complir. No tenien discurs per a defensar el vot en contra, però tenien la paella pel mànec a l'hora de desplegar-la amb lentitud de tortuga.

Els servidors públics i els líders polítics tenen una funció exemplificadora, també, a l'hora de generar actituds lingüístiques. Per això, dins el camp supremacista, n'hi ha que han trastocat els consensos mínims de la transició amb la intenció ben clara de fer-nos anar cap al monolingüisme que fa devers tres segles que ansien. D'altres, en canvi, no saben mantenir amb la mateixa energia la llengua catalana, quan les actituds fortes resulten, al nostre costat de la corda, més necessàries que mai, en el context d'una societat cada vegada més líquida (sia'm permesa la referència al gran Z. Baumann). Necessitam, doncs, reglaments lingüístics adequats per a garantir el bon servei als ciutadans, i governants disposats a fer-los complir, encara que aquesta actitud els provoqui determinades incomoditats.

b) Fer atenció als multiplicadors lingüístics

A l'hora de treballar per millorar les actituds lingüístiques, ens hem de fixar en aquells sectors de

Necessitam, doncs, reglaments lingüístics adequats per a garantir el bon servei als ciutadans, i governants disposats a fer-los complir, encara que aquesta actitud els provoqui determinades incomoditats.

la societat on se'n van formant de manera determinant per al futur. Cal fer atenció, idò, de manera especial, als jóvens. I, atenent a aquest sector, cal parar esment dels multiplicadors lingüístics, és a dir, a aquelles persones que, amb les seues actituds, en condicionen d'altres. Es tracta de persones que poden ser un exemple per a amplis sectors socials. Em referesc, per exemple, als monitors de temps lliure, als entrenadors esportius, als encarregats dels esplais, i a un llarg etcètera. Invertir en formació en actituds lingüístics per a aquests multiplicadors socials constituirà una inversió en la millora general de les actituds lingüístiques en la societat futura. Del que anem sembrant en aquests sectors actualment en collirem en el futur.

c) Donar suport al consum cultural en català

La inversió en cultura, aparentment, no té un retorn immediat. Per això, sovent es parla de la cultura com la «germana pobra» a l'hora de repartir els diners des de les institucions. Tenc la impressió que fins i tot hi ha gent que, tenint càrrecs institucionals, no considera la cultura com un bé essencial. Certament, de la inversió en cultura no se'n treu un benefici immediat; però invertir-hi té un impacte no solament de caire social, sinó també econòmic. I en tots els altres àmbits. La cultura reverteix en molts camps diversos de la vida d'una societat, però no té un retorn immediat, sinó que el té a mitjà o a llarg termini.

Per a avançar en el procés de normalització de la llengua catalana cal incentivar el consum cultural en català. I això requereix una intervenció per part de les institucions implicades. Cap llengua minoritzada no pot comptar amb parlants que hi visquin amb normalitat sense suport institucional. El consum cultural en català necessita, doncs, de les nostres institucions.

d) Els càrrecs públics com a generadors d'actituds

Aplicant-ho al sistema educatiu, s'ha posat de manifest moltes vegades que els mestres constitueixen un exemple per als seus alumnes, i que, per tant, desprenen actitud lingüística i l'escampen entre els estudiants. A un altre nivell, ocorre el mateix amb els càrrecs públics. També constitueixen un exemple per al conjunt de la societat. A la nostra part del món no comptam amb una cobertura legal com, posem per cas, la que existeix a Flandes, a l'hora d'exigir un determinat capteniment lingüístic (i unes determinades competències) en els nostres càrrecs públics. A Flandes, per a poder accedir a qualsevol càrrec públic, un bon nivell de neerlandès constitueix un requisit previ. Hom no es pot presentar, posem per cas, a unes eleccions municipals si parla malament el neerlandès. No parlar-lo exclou directament de poder accedir a cap càrrec.

Per a avançar en el procés de normalització de la llengua catalana cal incentivar el consum cultural en català.

Tenint en compte que nosaltres no tenim la cobertura legal necessària per a poder exigir aquest requisit als nostres càrrecs públics, pens que hem de fer especial incidència en l'aspecte ètic. Tenim tota la legitimitat per a exigir als nostres càrrecs públics exemplaritat a l'hora d'usar la llengua catalana. I pens que hem d'exercir-la. Per responsabilitat ciutadana.

e) Incidir en els discursos negatius al voltant de la llengua

L'onada de nacionalisme espanyol que estam patint té una incidència negativa en els discursos al voltant de la llengua. Una part important dels poders de l'Estat (bàsicament, aquells que no necessiten ser escollits democràticament) i una part important dels mitjans de comunicació de masses han adoptat el discurs bàsic del supremacisme lingüístic castellà. Consideren que l'existència de diverses llengües dins els territoris sota sobirania del Regne d'Espanya constitueix una anormalitat que s'hauria de poder corregir. I fan tot el possible per lligar el coneixement de l'espanyol amb la igualtat entre els ciutadans de l'Estat.

S'ha de treballar, també des de les institucions, per revertir els discursos negatius sobre la llengua, per afermar la consciència dels ciutadans catalanoparlants sobre els seus drets lingüístics, per augmentar l'autoestima dels qui parlem la llengua catalana.

L'exemple dels càrrecs públics resulta molt important, però de vegades requereix també el suport explícit d'un discurs públic inequívoc a favor de la llengua.

Un element clau per al futur

Les llengües que han superat un procés de normalització lingüística amb èxit tenen una característica comuna: es tracta de llengües no marcades. Dins les seues respectives societats, el fet d'usar-les no ens dóna cap tipus d'informació sobre els parlants. Perquè les parlen els de dretes i els d'esquerres, els liberals i els conservadors, els rics i els pobres, els qui tenen una gran formació acadèmica i els qui la tenen justeta, els blancs i els acolorits, els hòmens i les dones, els jòvens i els vells. No hi ha diferències entre els parlants de les llengües que han assolit la seua plena normalització social.

Avui, encara, podem dir algunes coses sobre una persona que, posem per cas, utilitzi sempre el català, no canviï de llengua davant algú que se li adreci en espanyol, mantengui el català en usos públics, etcètera. Assortadament, també començam a tenir alguna informació sobre algú que faci el mateix en espanyol. El català encara és una llengua marcada, entre nosaltres, però l'espanyol també ha començat a ser-ho; de manera que podem afirmar que, almenys en aquest aspecte, s'evoluciona en la bona direcció.

Per a aconseguir que el català sigui una llengua no marcada dins la nostra societat, cal acostar-la a tothom, fer-la assequible a tothom, i assegurar uns espais d'ús en què la llengua no pugui patir cap entrebanc. Aquest objectiu només pot sortir d'una combinació entre l'acció cívica per la llengua, que parteix de la població en general, i l'acció institucional. Des de les institucions, s'ha de fer un esforç especial en aquells àmbits on la llengua catalana es trobi en una situació de minorització més evident. Perquè, per a aconseguir que el català esdevingui una llengua no marcada, el seu ús ha de ser còmode, fàcil, no entrebancat, en tots els àmbits de la nostra societat. ■

Per a aconseguir que el català sigui una llengua no marcada dins la nostra societat, cal acostar-la a tothom, fer-la assequible a tothom.

